

Gazawat urşy / Kowgy

Category: Kitapcy, Sözlär, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 21 января, 2025

Gazawat urşy / Kowgy KOWGY

Biz ertesi ir bilen ýörişi dowam etdik. Tiz wagtdanam gaçyp barýanlaryň galdyryp giden zatlary duşup başlady. Ýoluň ugrunda howlukmaç taşlanyp gidilen üsti ýükli arabalar durdy. Eýeleriniň yzyna eýgermedik sygyrдыr göleler molaşýardy. Çatmanyň içinde öldüriljek pursadyna gorky bilen garaşyp oturan, diňe süňk bilen ham bolup galan kempir, hasasyna söýenip durşuna bürgüdiňki ýaly gözleri bilen bizi synlaýan sandan galan garry görünýärdi. Golowaçýow türkmenleriň yzyndan ýetmäge, başartsa, olary söweşmäge mejbur etmäge buýruk berdi. Atly goşun yzynda tozan bulutlaryny galdyryp, gözden ýitdi. Pyýada goşun bolsa, ýuwaşlyk bilen öňe süýşüp ugrady. Ýarym sagat töweregi ýöränimizden soň öňümüzizi suwly ýap kesdi. Bu ýerde biz iniňi jümşüldedýän sahnany synlamaga mejbur bolduk. Ýomutlaryň öý-goşlary ýüklenen ýüzlerçe araba daş-töwerekde pytrap ýatyrды. Gaçyp barýanlar ýabyň darajyk köprüsinden goşlaryny geçirip bilmän bar zatlaryny taşlap gidipdirler. Olaryň käbiri ýa-ha atlarynyň ýoklugy sebäpli, ýa-da ruslar özlerine rehim eder öýdüp, bu ýerde saklanypдырлар. Ýöne kazaklar olary ele salyp, çapym-çapym edipdirler. Öz ärleriniň, söýgüliileriniň, doganlarynyň jesetleriniň penalap, edil lal ýaly bolup, gorkudan ýaňa titreşip, ýalbaryjy gözlerini balkyldadyşyp, ýöne seslerini çykarman arabalaryň aşagynda ýygrylyşyp oturan aýal-gyzlary synlamak hasam gözgynydy. Olar öz başlaryna-da mähribanlarynyň gününe düşerine garaşýardy. Men töwerekde bolup geçýän zatlara çigit ýalagam üns bermän oturan aýaly synladym. Ol gylyjyň salan ajal ýarasyndan ölüp barýan äriniň kellesini dyzynda saklap otyрды. Eger onuň äriniň ýüzüne damyp duran gözýaşyny görmeseň, doňňara daş bolup oturyşy äriniň ölümüne parhsyz garaýar diýdirjekdi. Ol ruslardan birjigem gorkanokды. Gam-gussa gorkynyň üstüni basypды. Ene-atalaryndan jyda düşen

balajyklaryň bolşuny synlamak çydar dagy eder ýaly eder ýaly däl. Olaryň birnäçesi arabalaryň arasynda süýsenekläp ýörüşlerine aglaşýardylar, birnäçesi bolsa arabalardaky yükleriň arasynda oturan ýerlerinden çaga bilesigelijiliginden doly gözleri bilen bizi synlaýardy. Bir kiçijik gyzjagaz bolsa Golowaçýowyň baýdagyna seredip, jakyrdap gülýärdi. Generalyň we onuň ştabynyň bu ýerde az salym saklanjagyna garamazdan, men atymy öňe sürüp gitdim. Çar tarapda mas ýüklenen arabalar, gylyçdan geçirilen ýomutlaryň jesetleri dagap ýatyrdy. Kysmatyna kaýyldygy görnüp duran goltugy çagaly 80 ýaşlaryndaky kempir ýoluň ortarasynda ýygrylyp otyrdy. Onuň gözlerini ýumup oturyşy depesinden injek gylyjy görmäge gurbaty çatmaýanyňka meňzeýär. Ol agtygynh elinden sypdyrjaga çaly etmeýärdi. Azajyk aňyrrakda ýyrtyk-ýyrtyk giň köýnekli owadan ýaş gelin arabanyň aşagynda ýüzüni gara-gan edip otyrdy. Men erbet zady göwnüme getirmän oňa pul uzatdym. Ol pulumy yzyna zybyrdadyp zyňdy-da sojamaga başlady...

Azajyk aňyrrakda, ýoluň ýakasynda ýüzüni gylyç çapan garry aýal ýatyrdy. Onuň başynda topbusy bolmansoň erkek adamdyr öýdülen bolmagy ahmal. Erkek göbeklä garşylyk görkezýänine ýada görkezmeýänine garamazdan, rehim etmezlik barada ýörite buýruk bardy. Bu meniň gören ýaralylarymyň arasyndaky ýeke-täk aýaldy. Men 2 mile golaý şunuň ýaly elhençlikleri synlamaly boldum. Ýöne öňde 15-20 sany ýomuda gözüm düşüp, aňey gitmäni goýbolsun etdim. Men bu ýerde goşunyň gelerine garaşyp durkam şok töwerekde aýlanyp ýören atly türkmen peýda boldy-da maňa garşy gaýtdy. Elinde taýakdan başga zat bolmasa-da onuň bolup gelşi örän hyýrsyzdy. Men rewolwerime ýapyşdym. Emma ol menden birjigem çekinmän, iki rewolwerlidigime, tüpeňlidigime garamazdan, üstüme hüjüm etmäge hyýallanýan ýaly öz gorkunç gara gözleri bilen gazaply seredip, on ädim öň ýanymdan geçip gitdi. Men ilki bada ruslaryň edişi ýaly oňa taýagyny taşlatdyryp, özüme boýun etmek isledim. Ýöne onuň gaýduwsyzlygy, hiç zatdan çekinmezligi meni aňk etdi. Onsoňam, ýaragsyz adamyň üstüne sürünmek namartlyk boljakdy. Ol maňa barmysyňam diýmän gözden ýitip gitdi. Onýança goşunam yzymdan ýetdi. Biz şeýdip ýene 4-5 mil öňe ýöredik. Biziň öňümizden

köp sanly goýun sürüleri, sygyrlar, düýeler çykýardy. Ýöne ýörişiň dowamynda ýekeje atyňam ele salynmazlygy geň galmazça däldi. Bu türkmenleriň atlaryny janlaryndanam eý görýändigini aňladýardy. Ýesir alnan ýa-da öldürilen türkmenleriňem atlary bolmansoň, şeýle güne düşen bolmaklary mümkin. Men kazaklaryň üýşüp duran arabalary talaýanyňy görüp, olaryň edýän işini synlamak üçin şol tarapa ugradym. Tiz wagtdanam 2 sany ýomudyň jesediniň üstünden bardym. 3 ýaşlaryndaky gyzjagaz jesetleriň arasynda duran ýerinden çaga mahsus ýygralyk bilen talaňçylara seredip, sojap durdy. Onuň bu ýerde galsa, suwsuzlykdan öljegi ikuçsyz bolansoň, men ony öňümden çykan ilkinji aýala gowşurmak maksady bilen atymyň öňüne aldym. Az salymdan ýene bir gyzjagaza gözüm düşdi. Men öňümdäki gyzjagazy ýoldaşym Çertkowa tabşyrdym-da ýaňky gyzjagaza tarap ugradym. Ol görgüli bilmezlikde aýagyny gylyja gyýdyrypdyr. Ýarasyna çäge bary siňensoň onuň aýagy gaty agyrýan borly. Ýöne gyzjagazyň gözünde nem ýokdy. Ol kakasynyňky ýaly gara, hyýrsyz, bilesigeliji gözleri bilen kazaklaryň arabalary talaýyşlaryny synlaýardy. Men ony ata mündürmekçi bolamda ol gaçdy. Onsoň men atdan düşüp, ony kowalap tutmaly boldum. Men tä tatarça bilýän sözlerimiň baryny aýdyp, ony köşeşdirýänçäm ol dyrnaçaklap, dábşenekläp, meniň bilen gitmekden boýun gaçyrdy. Menden zyýan görmejegine gözi ýetensoň welin, boýnumdan gujaklady-da, süýji uka gitdi. Görgülijigiň üst-başy edil şu wagt hapa suwly kölçä girip çykanyňka meňzeýärdi. Men ony gujaklap, gülkünç ýagdaýda esgerleriň hatarlarynyň arasyna aýlanyp ýördüm. Köp wagt geçmänkä edil gymmat bahaly daş tapan ýaly kiçijik bir gyzy goltuklap ýören ştab ofiserine duşdum. Ýomutlar gyzjagazlara oganlara garanda biparh seredýän borly. Sebäbi biz taşlanyp gidilen ýeke oganjyga-da duşmadyk. Biz sagat 11-lerde atlara dynç bermek, ertirlik edinmek üçin goş ýazdyrdyk. Türkmenler çar tarapa pytrap gidipdirler. Diňe birnäçe mil öňde atly türkmenleriň birnäçesi üýşüp durdy. Olaryň üstüne çozuş edeniň peýdasy boljak däldi. General Golowaçýow ýomutlaryň ýaşaýyş üçin ýaramly zatlarynyň köp mukdaryny basyp alansoň, ýörişi tamamlap, yza – Ýylanla dolanmagy makul bildi.

Ýolda duşan 5-6 sany aýala howandarlyk eden gyzjagazymy ýanlaryn almagy haýyş edip ýüzlenemde olar öz çagalarynam nätjeklerini bilmeýändiklerini aýdyp, garşylyk görkezdiler. Olaryň hersiniň ýanynda 4-5 çaga bardy. Men olaryň ýagdaýyna düşüňip, gyzjagazy özüm bilen berkitmä alyp gitdim. Elbetde, ony çem gelen ýerde taşlap gitsemem edenime däl diýjek ýokdy. Ýöne şeýtjek bolsam, ony çöllügiň içinde şagallara şam boljak bolup duran pursady alyp gaýtmazdym. Men gyzjagazy kime berjegimi pikirlenip, onuň üçin ýomutlaryň goşlarynyň arasynda dagap ýatan pagtadan arabanyň aşagynda düşek ýasadym. Wraçyň kömegi bilen onuň ýaraly aýagyny ýuwup, daňyşdyrdym.

Ýarasyny daňan mahalymyz gyzjagazyň çydamlylygyna haýranlar galдық. Çäge siňen, azyp iriňlän ýarasyny arassalap, daňan mahalymyz agyry ýüregine ornap gidýän bolsa-da ol aglamady. Ony gowuja synlamak maksady bilen ýüzüni gazaşdyryp, ýuwamda onuň eýjejik bir gyzjagazdygyny gördüm. Men oňa suw hödürlämde suwa açgözlük bilen topuldy. Bu onuň günüň dowamynda ýeke-täk iýip-içen zady bolsa gerek. Olja alnan sygyrlardan saglyp alnan süýdüň satylýanyny görüp, gyzjagaz doýar ýaly süýt satyn aldym. Süýtden ganan çagajyk süýji uka gitdi. Men bu edermen gyzjagaza şeýle bir öwrenişdim welin, onuň ejesini tapan mahalymam ony öz ýanyndan goýberesim gelmedi. Ejesi çagajygy bagryna basyp oturan ýerinden maňa minnetdarlyk bildirmek üçin ýekeje gezegem öwrülip seretmedi. Eger meniň birden gerek bolaymasyn diýip, talap alan çaga eşimlerini oňa geýdirenimi, ýene-de 10-12 ýyldan ol gyzjagaz durmuşa çykanda haladyna goşant bolup biljek gyzyldan edilen şaý-sepi berenimi göz önüne tutsaň, gyzjagazyň ejesiniň maňa beren «taňryýalkasyny» göwne jaý dälди. Hernäme-de bolsa, gyzjagaza hossar çykan kapyra onuň öz ýüreginiň töründen minnetdarlyk bildirenine ynanasym gelýär.

Ýörişiň dowamynda ýesir alnan 50-60 sany aýala islän ýerlerine gitmäge rugsat berdiler. Esgerlere bolsa, derde ýarajak zatlary alyp, galanlaryny otlamaga buýruk berildi. Buýrugy kazaklar höwes bilen ýerine yetirdiler. Olar esasanam halylary, ýüpek daňylaryny, geým-gejimleri, kümüşden ýasalan şaý-sepleri talaýardylar. Ýoluň üstünde esgerleriň gerekmejek

hasaplap zyňan zatlary – egrilmedik ýüpekler, köne halylar, çägä garylan bugdaý, mesge, öý goşlary çaşyp ýatyrdy. Olardan ýaňa aýak basara ýer ýokdy. Sada türkmenleriň uzak ýyllaryň dowamynda peýdalanylýp, hemralaryna öwrülip giden, köp sanly ýakymly ýatlamalara ýugrulan, ata-babalaryndan ýadygärlik galan zatlarynyň guma bulaşyp ýatanyny göreňde ýüregiň gyýlyp gidýärdi. Aýallaryň ýykan-ýumran bolan zatlaryň içinden küle öwrülen öýlerine ýaramlylaryny saýlap, gözden ýaş döküp oturyşlaryny göz önüne getirseň, hasam erbet bolýarsyň. Ýöne mundan erbedine-de duşýarsyň. Ine, 3 sany ýomudyň jesedi ýatyr. Dört ýaşdan sekiz ýaşa çenli çagalar olaryň daşyna egrilişip otyrlar. Olaryň ekabyry – kiçijik gaýduwsyz oglanjyk başardygyndan beýlekileriň aladasyny edýär. Ol öýlerinden galanja pagta, ýüpek böleklerinden, elem-tas köçelerden, halylardan arabanyň aşagynda ýatar ýaly ýer edinmek bilen gümra. Men onuň ýanyna atymy sürüp baran mahalym onuň çaga ýüreginiň ýigrençden dolandygyna birjikke şübhelenmedim. Ýene 20 ýyldan çagajygyň özlerini nähili ýigrenendigine «kapyrlaryň» gözi ýetmegi ahmal. Men olara tapan gaýmaklarymy getirip berip, esgerleriň çagajyklaryň gaçybatalga tapan arabasyny otlamazlygy barada aladalanylýp, olary öz mähribanlary bilen gyrak-bujaksyz çöllükde galdyryp, goşunyň yzyna düşdüm. Ýörişiň dowamynda men öldürilen çaganyň ýekejesine düşdüm. Ol kinniwanjady. Onuň teninde ganyň ýoklygyndan çen tutsaň, ol ýa-ha at toýnaklarynyň astynda galan bolmaly, ýa-da başga bir şuňa meňzeş sebäbe görä jan beren bolmaly.

Biz yza dolanylýp barýarkak bar zady ýakyp ýandyryýardyk. Meniň başda agzan suwsuz kanalymyň boýuna ýetenimizde bu ýerdäki dagap ýatan arabalaryň talanandygyny gördük. Bu ýerde galan aýaldyr çagalar bolsa ýitirim bolupdyrlar. Soň görüp otursak, olaryň az sanlysy henizem şu ýerde ekeni. Meni bir zat geň galdyrdy. Kazaklar käte talaňçylyklarynyň arasyny kesip, çagajyklara nan-suw berip, ýene-de öz işlerini dowam edýärdiler.

Men Golowaçýowyň baýdagyny görüp, jykyr-jykyr gülen gyzjagaza şol öňküje arabasynyň üstünde otyrka duş geldim. Bu wagt iňrik garalyp gelyärdi. Ol görgülijik bolsa uzakly gün iýmän-içmän,

özünüň äkidilmegine garaşyp geçiren borly. Men pytrap ýatan zatlaryň arasyndan peýnir bölegini tapyp, oňa getirip berdim. Iň kynam oňa suw berer ýaly gap tapmak boldy. Ol ýerde 5-6 ýüze golaý araba münderlenip durdy. Olara ot berlensoň, töwerekdäki arabalara-da ot düşüp başlady. Görsem, gyzzagazyň oturan arabasyna-da ot düşüpdür. Men ony howpsuzrak ýere geçirip, gyzzagazy kime tabşyrjagym barada oýlanyp ugradym. Dogry, golaýda 3-4 sany aýalam bardy. Ýöne olar gyzzagazy uzakly gün idemänsoňlar, indem olara bil baglap boljak däldi. Iňrik bolsa kem-kem garalýardy. Ýomutlaryň bu ýerde ertirden bäri gara bermejegi bolsa köre hasady. Töwerekde köp sanly şagallaryň uwwuldysy eşidilýärdi...

(dowamy bar)...

Terjime eden: Ýazgylyç ÇARYÝEW.

#hasturkmen Taryhy makalalar